

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی

وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته تاریخ انقلاب اسلامی

عنوان:

بررسی نقش دکتر علی شریعتی در نهضت اسلامی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر محسن بهشتی سرشت

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر علیرضا ملایی توانی

پژوهشگر:

حسنعلی رسولی

خرداد ماه ۱۳۹۰

کلیه حقوق مادی و معنوی این پایان نامه متعلق به پژوهشکده می باشد. چاپ پایان نامه و استخراج مقاله از پایان نامه باید به نام پژوهشکده، با تأیید استاد راهنما و با مجوز معاونت پژوهشی باشد.

الله الرحمن الرحيم

تقدیم به :

همسرم ، تنها پروانه زندگیم .

این پژوهش اثر تحقیقی ناچیزی است که نگارنده تمامی توان و بضاعت علمی خود را در تجزیه و تحلیل نقش دکتر شریعتی در انقلاب اسلامی به کار گرفته است و اگر راهنمایی و ارشادات ارزشمند اساتید گرانقدر این جانب نبود، تالیف این سطور نیز غیر ممکن بود، با اقتدا به فرموده امیر مومنان «هر کس به من کلمه ای بیاموزد، مرا بنده خویش کرده است» بر خود واجب می دانم که از اساتید بزرگوار گروه تاریخ قدردانی نمایم.

نخست از جناب آقای دکتر محسن بهشتی سرشت استاد راهنمای پایان نامه که با راهنمایی های سازنده خویش به ویژه بیان کاستی ها و ارائه نقطه نظرات لازم بنده را در نگارش پایان نامه کمک فرمودند، سپاسگزاری می کنم. از جناب آقای دکتر علیرضا ملایی توانی، استاد مشاور که این جانب را در انتخاب موضوع، طرح تحقیق و نیز در مسیر پژوهش یاری و مساعدت فرمودند، سپاسگزارم، نیاز به تاکید نیست که کلیه کاستی ها، اشتباهات، نادرستی های تحقیق حاضر متوجه من است و اگر نکته مثبت یا قوتی در آن باشد، نتیجه ارشاد و هدایت استادان عزیزم است و در نهایت از کلیه مسئولان و پرسنل خدوم و وظیفه شناس پژوهشکده، کمال تشکر و امتنان را دارم.

چکیده

پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد
رشته تحصیلی: تاریخ انقلاب اسلامی
عنوان پایان نامه: بررسی نقش دکتر شریعتی در نهضت اسلامی «شریعتی در پیوند با انقلاب و روحانیت»
نام و نام خانوادگی دانشجو: حسنعلی رسولی
استاد راهنما: جناب آقای دکتر بهشتی سرشت
استاد مشاور: جناب آقای دکتر علیرضا ملایی توانی
تاریخ شروع پایان نامه: تیرماه ۱۳۸۹
تاریخ اتمام پایان نامه: خرداد ۱۳۹۰
چکیده: <p>شریعتی از آن دسته روشنفکران مذهبی به شمار می آید که در پی به کارگیری نیروی مذهب در راستای تحول سیاسی به منظور رویارویی با حکومت بود. اندیشه های شریعتی که برداشتی نو و کاملاً بدیع از آموزه های اسلام و متفاوت با برداشت سنتی بود، مورد استقبال اقشار مختلف قرار گرفت، قرائت ایدئولوژیک شریعتی از مفاهیم اسلامی در گرایش نسل جوان به ستیزه جویی علیه حکومت شاه تاثیر به سزایی داشت. تعامل و همفکری شریعتی با فعالان عرصه سیاست و مذهب مانند مهندس بازرگان، آیت الله طالقانی، بهشتی، مطهری و ... در تکامل فکری و طرح نظرات سیاسی و دینی اش نقش داشت. شریعتی در حوزه اندیشه و عمل سیاسی با روحانیت به کنش و واکنش های مختلفی دست زد. نظرات او در باب مذهب تشیع و نقدهای متناقض بر کارکرد روحانیت هنوز هم تازگی و جذابیت خود را حفظ کرده و قضاوت های گوناگونی را در مجامع حوزوی و دانشگاهی برانگیخته است. واکنش روحانیت در برابر پدیده شریعتی با توجه به لایه های فکری موجود در میان روحانیت، مختلف و متنوع بوده است. روحانیت در برابر شریعتی عکس العملهایی از جنس تمجید و تحسین، تمجید همراه با تنقید، تنقید ملازم با توییح، توییح به اضافه تکفیر و بوده است. این تمجیدها و تکفیرها از جانب روحانیون دلایل خاصی داشت که در حد و اندازه مقال مذکور مورد بررسی و کنکاش قرار گرفته است.</p> <p>مفاهیم کلیدی:</p> <p>تعامل، روحانیت، روحانیت سنتی، طبقه رسمی روحانیت، عالمان دین، اجتهاد، نواندیش دینی، نهضت اسلامی</p>

Abstract
Emam Khomeini & Islamic Revolution Research Institute

Educational Level: Master of Science
Field: History of Islamic Revolution
Thesis Caption: Examination of Dr. Shariat Role in Islamic Movement
Academic Name & Surname: Hassanali Rasouli
Assistant Professor: Excellency of Dr. Mohsen BeheshtJ Seresht
Advisory Professor: Excellency of Dr. Alireza Mollaei Tavani
Date of Thesis' Start: July ۲۰۱۰
Date of Thesis' End: June ۲۰۱۱
<p>Abstract:</p> <p>Shariati is counted as from that group of the religious intellectual peoples that was followed up applying the religion force on the extension of political evolvement in order to confrontation the government. Shariati thoughts were a fresh interpretation and fully original out of the Islamic course and to be varied with the conventional interpretation, to be welcome by the various social stratum, ideological recitation by Shariati from the Islamic Concepts by inclination of the youth race to the pugnacity in the opposition of the Iranian former king influenced capably. Shariati's Counteraction and Sympathy by the activists in the area of policy and religion such as Eng. Bazargan, Ayatollah Taleghani, Beheshti, Motahari and Played the relevant role in evolution and intellectual breeding and proposition the political and religious remarks. Shariati performed the various reactions and feedbacks in the area of thought and political action. His remarks pertaining to the Shiite Religion and his criticisms has still preserved its freshness and fascination on the spirituality function and motivated a variety of judgments in the precinct and academic communities. The spirituality reactions in confrontation with Shariati Phenomenon has been varied and differed by attention to the intellectual layers implemented through the spirituality. Spirituality in confrontation with Shariati had been the reactions by the kind of praise, acclamation, praise along with criticism, critic retained by reproach, snuff plus commination and The praise and combination held the specific evidences from the clergymen that examined and challenged at the boundary and the above expression's measure.</p> <p>Key Concepts: Counteraction, Spirituality, Traditional Counteraction, The Spirituality Formal Social Stratum, Religion's Erudite, Islamic Endeavor, Religious Innovation, Islamic Movement</p>

ملخص البحث
مركز بحوث الامام الخميني و الثورة الاسلامية

المرحلة الدراسية : الماجستير
الفرع الدراسي : تاريخ الثورة الاسلاميه
عنوان الرسالة التخرج : دور الدكتور على شريعتي في النهضة الاسلاميه
الطالب : حسن علي رسولي
الاستاذ المشرف : السيد الدكتور محسن بهشتي سرشت
الاستاذ المشرف المساعد : علي رضا ملايي تواني
تاريخ البدء في اعداد الرسالة: يوليو ٢٠١٠
تاريخ الانتهاء من الاعداد الرسالة: يونيو ٢٠١١
ملخص الرسالة : يعتبر الدكتور شريعتي من تلك الفئة من المستنيرين الدينيين الذين يريدون توظيف قوة الدين و المذهب في اتجاه التطور السياسي لمواجهة الحكومة. افكار شريعتي التي كانت بمثابة قراءة جديدة و مبدعة
تماما عن التعاليم الاسلام بشكل المختلف عن القراءة التقليدية، لقيت الترحيب لدى المختلف شرائح الناس. كان لقراءة شريعتي الايديولوجية عن المفاهيم
الاسلاميه دور مهم في توجه الجيل الجديد نحو كفاح الحكومه الشاه، و كان لما قام به من التعامل و التضافر الفكري مع
نشطاء مجال السياسة و المذهب من امثال المهندس بازرگان و آيات الله طالقاني و بهشتي و مطهري و غير هم دوره في تربية و تطوير افكار شريعتي و طرح افكار السياسييه.
و قد قام شريعتي بمختلف التفاعلات و الاخذ و العطاء مع رجال الدين العلماء في مجال الفكر و العمل السياسي ، و ما زالت رواه في المذهب شيعي و نقداته
و ملاحظاته على اداء رجال الدين لها حداثتها و جاذبيتها مما قد اثار اعتقادات ذو احكاما متعددة حوله في الاوساط الدينيه و الجامعيه .
و قد كانت ردود فعل رجال الدين تجاه ظاهرة شريعتي مختلفه و متنوعه حسب الطبقات الفكرية الموجودة بينهم بحيث توزعت على الاشادة به والاشادة المتضمنه للنقد
و النقد المتضمن للوم و اللوم مع التكفير و وكان لهذه الردود المتضاربة بين المدح و تكفير من ناحيه رجال الدين اسباب خاصة تم تناولها و بحثها في حدود ما تسع له هذه الرسالة.
المفردات الاساسية :
التعامل - رجال الدين - رجال الدين التقليديون - الطبقة الرسمية من الرجال الدين
- اصحاب التكفير الحديث الدينيون - علماء الدين - الاجتهاد - النهضة الاسلاميه .

فهرست اجمالی

مقدمه	۴
فصل اول : کلیات تحقیق	۷
فصل دوم زندگی نامه	۱۴
فصل سوم : تدارکات ایدئولوژیک یک انقلاب	۵۱
فصل چهارم : شریعتی و روحانیت	۷۷
فصل پنجم : شریعتی و روحانیان نواندیش	۱۲۷
نتیجه گیری	۱۸۰
منابع	۱۸۴

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۴.....	مقدمه
۷.....	فصل اول : کلیات تحقیق.....
۷.....	۱- طرح مساله و بیان موضوع
۸.....	۲- ضرورت و اهمیت موضوع
۹.....	۲- سئوالات اصلی و فرعی تحقیق
۹.....	۳- فرضیات و پیش فرض های تحقیق
۱۰.....	۴- تعریف مفاهیم
۱۱.....	۵- سازمان پژوهش
۱۲.....	۶- روش تحقیق و بیان داده ها
۱۲.....	۷- قلمرو پژوهش (زمانی ، مکانی ، موضوعی)
۱۳.....	۸- نقد منابع
۱۴.....	فصل دوم : زندگی نامه
۱۴.....	۱- تولد تا جوانی
۱۷.....	۲- شرایط اجتماعی موثر در شکل گیری اندیشه شریعتی
۲۶.....	۳- جوانی،تحصیل و مبارزه
۲۸.....	۴- دوران اقامت و تحصیل در اروپا.....
۳۲.....	۵- دوران تدریس در دانشگاه

۳۵.....	۶- شریعتی و حسینیه ارشاد
۴۶.....	۷- زندان و مرگ
۵۱.....	فصل سوم : تدارکات ایدئولوژیک یک انقلاب
۵۱.....	۱- دیدگاه سیاسی
۶۱.....	۲- دیدگاه فرهنگی
۶۹.....	۳- آسیب شناسی انقلاب از دیدگاه شریعتی
۷۷.....	فصل چهارم : شریعتی و روحانیت
۷۸.....	۱- اختلافات فکری
۹۹.....	۲- اشتراکات فکری
۱۰۴.....	۳- انتقادات روحانیون و دفاعیات شریعتی
۱۲۰.....	۴- شریعتی و مراجع تقلید
۱۲۷.....	فصل پنجم : شریعتی و روحانیان نواندیش
۱۲۷.....	۱- آیت الله سید محمد هادی میلانی
۱۳۲.....	۲- امام خمینی «ره»
۱۴۳.....	۳- آیت الله سید علی خامنه ای
۱۴۹.....	۴- آیت الله مرتضی مطهری
۱۶۵.....	۵- آیت الله سید محمد بهشتی
۱۷۱.....	۶- آیت الله سید محمود طالقانی
۱۷۵.....	۷- امام موسی صدر

۱۷۸..... آیت الله حسینعلی منتظری

۱۸۰ نتیجه گیری

۱۸۴ منابع

نگاهی گذرا به منتقدان شریعتی انسان را به شگفتی می اندازد، زیرا در عرصه انتقادگری از وی گروهی با انصاف و رعایت احترامش سخن گفته اند، گروهی هم در این وادی پا را از دایره اخلاق فراتر نهاده اند، قبل از انقلاب، روحانیونی مانند کافی و قاسم اسلامی و انصاری زنجانی، در مقابل عالمانی دیگر چون مطهری، بهشتی و مصباح، روشنفکران چپ و لائیک، از احسان نراقی و همفکرانش تا روشنفکران اسلام گرا، از بازرگان تا سروش، از طباطبایی و شایگان تا حمید روحانی، از گنجی تا جعفریان، از روحانیت سنتی تا روشنفکر مدرن، منتقدانی تازه به دوران رسیده چون سیاوش اوستا، از چپ تا راست، از حاکمیت تا اپوزیسیون، موافق و مخالف همه و همه به نقد شریعتی نشستند.

شریعتی در سالیانی که با رژیم پهلوی درگیر مبارزه بود با روحانیون ارتباط برقرار نمود و در این روند علاوه بر رهبری امام خمینی، مراجع، حوزه های قم و مشهد، با روحانیون دیگری چون شهید مطهری، آیت الله طالقانی، آیت الله خامنه ای و.... دست به کنش های مختلفی زده است. ارائه طرح ایدئولوژیک اسلام به نسل جوان و فراخوانی همگانی به مبارزه با حکومت پهلوی و سرایت تاثیر اندیشه های او به برهه های بعد از پیروزی انقلاب موجب شده است که افکار شریعتی همواره در ارتباط تنگاتنگ با موضوعات انقلاب اسلامی قرار گیرد، به طوری که بعد از قریب سه دهه از مرگ شریعتی، ایده ها و افکار او مورد اقبال و توجه همگان قرار گرفته است و اکنون متفکران و صاحب نظران به نقد اندیشه های شریعتی پرداخته و آثار او را مورد بازنگری قرار می دهند، اکنون نتیجه و برآیند افکار شریعتی درباره روحانیت و نقش او در پیروزی انقلاب به کانون مباحث علمی و دانشگاهی تبدیل شده است.

با عنایت به اختلاف نظرات، دیدگاه ها و نتایج مترتب بر آن که موجب شده به فراخور وضعیت سیاسی حاکم بر جامعه، افرادی به بهانه تحقیق و پژوهش علمی به تنقید افکار او ولی در واقع به منظور بهره برداری سیاسی برله خود یا برعلیه مخالفان استفاده ابزاری نمایند، لذا بررسی نقش شریعتی در نهضت اسلامی و دیدگاه او نسبت به روحانیت و بالعکس جهت تصحیح داوری های نادرست موجود امری ضروری به شمار می آید.

یکی از دشواری های نویسنده در پژوهش حاضر، ابهام و تناقض درباره شریعتی و اندیشه هایش است، شریعتی در وضعیت و جایگاهی قرار گرفته است که همواره قضاوت و داوری درباره او با غلبه و غلبان احساسات همراه شده است، و تسلط احساس بر عقلانیت، عدالت و انصاف باعث ارائه دیدگاه های

احساسی افراطی و تفریطی درباره‌ی او می‌شود و در واقع منتقدان در نقدش، در دام احساسات خود گرفتار می‌شوند. اساساً عقاید شریعتی به مانند خودش مورد بحث و جدل صاحب نظران قرار گرفته، او روشنفکری است که قرائت‌های گوناگون و متضاد درباره اندیشه و عملش مطرح شده، به جرات می‌توان مدعی شد در تاریخ معاصر و در میان روشنفکران کسی به مانند شریعتی تا بدین حد از سوی صاحبان اندیشه، متفاوت و متضاد مورد قضاوت قرار نگرفته است.

تنگنای دیگری که در بررسی آثار شریعتی به وفور وجود دارد آن است که درباره موضوعات واحد، اظهارات متفاوت، متناقض و حتی متضاد دیده می‌شود، از همین روست که گروهی از زبان شریعتی سنت را به نقد می‌کشند و گروهی دیگر نواندیشی و جریان روشنفکری، گروهی از زبان او مدعی دموکراسی خواهی هستند و گروهی نیز از در مخالفت با شریعتی نظام سیاسی حاکم را به چالش می‌کشند و عده‌ای با به کارگرفتن افکار شریعتی از حاکمیت دفاع می‌کنند که این کشاکش ممکن است پژوهشگر را دچار سردرگمی نماید.

متأسفانه در جامعه ما درباره متفکران و صاحب‌نظران رویه‌ای رایج شده که، آنها را بی‌رحمانه مورد نکوهش قرار می‌دهند و یا تفکرات آنها را به حد افراط مورد تقدیس قرار می‌دهند و بدین ترتیب معیار قضاوت، نه حق و حقیقت بلکه بعضی افراد و عقایدشان است که محور و مدار ارزشیابی قرار می‌گیرد. در مورد شریعتی نیز این قاعده حاکم است و در این شرایط آنچه محقق را در وادی قضاوت سردرگم می‌سازد مجموعه‌ای از هجمه‌های به دور از انصاف علمی است که در دو دهه گذشته از سوی نویسندگان وابسته به حکومت انجام شده و سبب شده تا شخصیت شریعتی را هاله‌ای از مظلومیت فراگرفته و در واکنش به امواج توهین و تهمت، دیگران به دفاع احساسی برخاسته و در نتیجه این امر نیز پیچیده‌تر شدن مسأله نقد شریعتی را موجب گردیده است.

مشکل دیگر در نقد افکار شریعتی، آن است که گروه‌های مختلف اعم از دوست و دشمن به فراخور شرایط سیاسی در پی استفاده و بهره‌برداری ابزارگرایانه از افکار شریعتی برآمده‌اند، به عنوان مثال گروهی که در گذشته حتی قبل از انقلاب از هر رفتار ناجوانمردانه‌ای در حق شریعتی مضایقه نکرده بود و حتی او را همدست شاه و ساواک قلمداد می‌کرد پس از سالهای سال اکنون از افکار شریعتی در جزوه امت و امامت برای تخطئه دموکراسی و نفی حق حاکمیت مردم سوء استفاده می‌برد.

مشکل دیگر به متن آثار شریعتی مربوط می‌گردد، به نظر یرواند آبراهامیان، از آنجا که شریعتی تلاش می‌کرد روحانیت را آرام نگاه دارد با توسل به تمثیل، تشبیه، اجتناب از ارجاع مستقیم و حتی تشبث به سنت شیعی تقیه بیانات خود را سامان می‌داد و این موجب پاره‌ای از ابهامات می‌گشت.

نکته دیگر در این پژوهش، مقابله افکار شریعتی و عالمان دینی است و اختلاف نظرات و دیدگاه‌های احیانا منفی که درباره یکدیگر ابراز کرده‌اند، متأسفانه عادت نامناسبی رایج شده که نقد این مسائل را به معنای نفی می‌گیرند، در این میانه نویسنده در پی نفی و اثبات شخصیت و اندیشه هیچ کدام از آنان نیست. ممکن است خواننده در این وادی دچار سوء تفاهم شده و در بررسی موضوعات تحقیق، شائبه‌ای در کاهش اعتبار و منزلت این بزرگواران ایجاد شود، پیشاپیش متذکر می‌شوم که نقد هرگز به معنی نفی نبوده، فضایل این اندیشمندان از هر طیف و گرایش در دیده اهل علم همواره محفوظ خواهد بود و نگارنده ادای احترام به این سرمایه‌های گرانبه‌تر و پاسداشت جایگاه والای آنان را وظیفه قلبی خود می‌داند.

یکی دیگر از مشکلات نگارنده در تحقیق حاضر این بود که با وجود یادواره‌های متعددی که در سالگرد درگذشت شریعتی برگزار شده، نگارنده تلاش نمود به این دسته از منابع دسترسی داشته باشد ولی به دلیل عدم امکان اقامت در تهران بهره‌گیری از این دسته از منابع ممکن نگردید، و تلاش گردید از یادواره‌های موجود در کتابخانه مرکزی دانشگاه بوعلی همدان که از این حیث دارای آرشیوی غنی بود استفاده شود.

فصل اول : روش تحقیق

طرح مساله و بیان موضوع :

شناخت اندیشه ها و آرمانهای انقلاب اسلامی در گرو آشنایی با افکار و ایده های رهبران و نظریه پردازان آن است. رهبران انقلاب اسلامی از طیف های گونه گون بودند که هر کدام تفکر و برداشت خاصی از انقلاب و اسلام داشتند، آنها با روشنگری های خود نسل جوان و بلکه اقشار مختلف را به مبارزه با استبداد حکومت پهلوی برانگیختند. در این میان نظرات دکتر علی شریعتی نقش مهمی در روند ایدئولوژیک شدن مذهب شیعه داشته، او با تالیف کتاب ها، مقالات و ارائه سخنرانی های خود اسلام را وجه انقلابی بخشید و قشر دانشگاهی، حوزوی و تحصیلکرده جامعه ایران را به اندیشه های ضد استبدادی و ضد استثمارگری اسلام فرا خواند.

اندیشه و عمل شریعتی، قبل و بعد از مرگ او، مورد مناقشه طرفداران و مخالفانش بوده است، شریعتی از جمله اندیشمندان سهل و ممتنع ایران است و شخصیت او در حوزه اندیشه و عمل موضوع مناقشه جدی میان موافقین و مخالفین گردیده است، از میان ۳۶ مجلد آثار قلمی او می توان دلایل لازم را برای اثبات نظریات متفاوت و حتی متضاد برسر موضوعی واحد ارائه داد و کمتر می توان به باور واحد، جامع و یکپارچه ای دست یافت، شخصیت و اندیشه او پس از گذشت سه دهه مورد بحث و جدل صاحب نظران است، به عنوان مثال او در بعضی آثار خود به تمجید و تجلیل روحانیت پرداخته و در عین حال در بعضی آثار و نوشته هایش مواضع منفی نسبت به روحانیت اتخاذ کرده است و به طرح انتقاداتی در خصوص کارکرد و نقش روحانیون در تفسیر اسلام، اعتقادات مذهبی، رفتار سیاسی و اجتماعی و پرداخته است. درباره نگرش شریعتی به روحانیون و مواجهه روحانیون با افکار شریعتی اختلاف آراء زیاد است. گروهی شریعتی را مانند روشنفکران غربزده ضد روحانی می دانستند و معتقدند او از پایه و اساس با روحانیت مخالف بوده است. گروهی دیگر هم معتقدند شریعتی منکر روحانیت نبود لکن نقدهای اساسی بر روحانیت و و کارکرد آن مطرح کرد.

شریعتی که یکی از اثرگذارترین روشنفکران ایرانی در سده اخیر بوده است، نقش او در مبارزه با رژیم ستم شاهی و انگیزش نسل جوان انقلابی، تلاشش در تبیین ایدئولوژی اسلامی، زندگی و زمانه اش با شبهه افکنی ها و اتهام هایی از سوی منتقدانش روبرو شد، تعامل و تقابل او با روحانیان در روند مبارزه با حکومت خودکامه پهلوی، به ویژه اختلافات فکری او با روحانیت معاصرش، اظهارات شریعتی در باره

روحانیت، اندیشه های نوگرایانه اش در زمینه دین اسلام و فرهنگ شیعه، انتقادات او بر روحانیت و کارکرد این گروه در جامعه، نقادی متون دینی سنتی و سنتگرایان، تعریض هایش بر سکوت و بی حرکتی حوزه های علمیه و مسائلی است که به نظر نگارنده نیازمند نقادی و تحلیل بیشتر است از این رو در این پژوهش تلاش شده به این مسائل و سئوالات، پاسخ داده شود و ابهامات مطرح شده درباره زندگی، عمل و اندیشه شریعتی مورد بررسی قرار گیرد.

ضرورت و اهمیت موضوع :

در طول مبارزات انقلاب اسلامی نوشته های شریعتی در بین بسیاری از مردم دست به دست می گشت و آثار او متناوبا چاپ می شد و افکارش توسط نسل جوان انقلابی مورد بحث قرار می گرفت و به خاطر شهرت بی نظیر شریعتی، گروه های سیاسی بر سر مصادره نام او با یکدیگر نزاع می کردند. با توجه به تصورات نادرست درباره دیدگاه شریعتی درباره روحانیت و برعکس این موضوع و با عنایت به نقش شریعتی در انقلاب اسلامی و ارتباط مداوم شریعتی با روحانیون برجسته که اکنون در جمهوری اسلامی مصدر مقامات مهم هستند و هم چنین با توجه به اقبال نسل جوان و اقشار مختلف به ویژه دانشگاهیان به کتب و نوشته های شریعتی که در پی فهم و باز شناسی افکار شریعتی و تاثیر آن در عصیان علیه حکومت پهلوی هستند و ذهن پرسشگر نسل جوان سرزمین ما می خواهد رابطه روشنفکران و روحانیون و تاثیر و تاثر این دو قشر مهم را در شکوفایی و بیداری نسل جوان درک نماید، در این میان، بررسی نقش شریعتی و رابطه او با روحانیت و وجوه اشتراک و افتراق فکری او با روحانیت از اهمیت ویژه ای برخوردار است .

سئوالات اصلی و فرعی پژوهش :

سئوال اصلی :

تعامل شریعتی با روحانیان در فرایند انقلاب چگونه بود؟

سئوالات فرعی :

اندیشه و عمل شریعتی در زمینه سازی انقلاب چگونه موثر واقع گردید؟

شائبه همکاری شریعتی با ساواک تا چه اندازه حقیقت دارد؟

آیا شریعتی در صدد حذف یا تقویت نهاد روحانیت بود؟

اندیشه های شریعتی تا چه اندازه تحت تاثیر اندیشه های روحانیت بود؟

وجوه اشتراک و افتراق اندیشه شریعتی با تفکرات سیاسی - اجتماعی نهاد روحانیت چه بود؟

واکنش روحانیت نسبت به اندیشه های شریعتی چگونه بود؟

آیا از افکار شریعتی می توان ضرورت برپایی حکومت اسلامی را استنتاج کرد؟

پیش فرض ها :

- شریعتی با طرح ایدئولوژیک دین، در پی احیای اسلام انقلابی و سیاسی بود.

- شریعتی طرفدار بازگشت به اسلام و تشیع نخستین و راستین بود.

- شریعتی معتقد بود روحانیت به طور کامل به رسالت خود عمل نمی کند.

فرضیه های اصلی و فرعی پژوهش :

فرضیه اصلی : مبنای تعامل شریعتی با روحانیان این بود که او با یک طبقه رسمی به نام روحانیت که در هاله ای از تقدس به مثابه تنها مفسران واقعی دین عمل کنند و فراتر از نقد و تحلیل قرار گیرند، مخالف بود اما وجود عالمان دین را ضروری می شمرد و بر تعامل با آنان تاکید می کرد.

فرضیه فرعی: تعامل شریعتی با روحانیت بر این اصل استوار بود که اجتهاد را از انحصار روحانیت خارج کند و حق انحصاری روحانیون در توضیح و تفسیر اسلام را انکار نماید.

تعریف مفاهیم:

۱) تعامل: همراهی، کنش و واکنش دو فرد یا دو پدیده را در سطوح اندیشگی رفتاری و عملی می گویند.

۲) روحانیت: گروهی که خواه به صورت رسمی یا غیر رسمی وظیفه رهبری، هدایت دینی جامعه و نظارت بر اجرای احکام دینی را بر عهده دارند.

۳) طبقه رسمی روحانیت: کسانی که ملبس به لباس روحانیت هستند، آنها از راه دین ارتزاق می کنند و به شکلی رسمی در اماکن مذهبی عهده دار اجرای امور دینی و مراسم مذهبی هستند.

۴) روحانیت سنتی: بخشی از روحانیت که فاقد رویکرد انقلابی بوده و از مبارزه سیاسی علیه نظام مستبد و وابسته عموماً خودداری می ورزند.

۵) عالمان دین: اندیشمندانی که در عین اشتغال به علم یا عمل دینی، منبع درآمدشان از امور دینی نیست و در هر عصری با پژوهش در متون دینی و با شناخت مجموعه دین، باورها، ارزش ها، احکام و ... مسئولیت صیانت از دین و حفاظت از ارزش های آن و دفع شبهات فکری و فرهنگی در این زمینه را بر عهده دارند.

۶) نواندیشان دینی: کسانی که به فهم و برداشت های جدید دینی معتقدند و در امور دینی متجددانه می نگرند.

۷) نهضت اسلامی: مبارزه پی گیر و مداوم که برگرفته از آرمان های اسلامی با تکیه بر رهبری روحانیت در جهت تغییر در شرایط سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و مبارزه با استبداد و استعمار است.

سازماندهی پژوهش :

فصل اول پایان نامه، مربوط به کلیات تحقیق است و شامل طرح موضوع و بیان مسأله، ضرورت و اهمیت موضوع، سئوالات اصلی و فرعی، اهداف کلی و سازمان پژوهش می باشد .

در فصل دوم (زندگی نامه شریعتی)، نوجوانی، رشد و بالندگی فکری، عوامل موثر بر تفکر شریعتی، مبارزه سیاسی، تدریس کوتاه مدت وی در دانشگاه، فعالیت در حسینیه ارشاد، دوران بازداشت و زندان، شائبه همکاری با ساواک و در نهایت مرگ وی مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل سوم تحقیق، (تدارکات ایدئولوژیک یک انقلاب)، قرائت ایدئولوژیک وی از اسلام، بازآفرینی مفاهیم نوین دینی از فرهنگ شیعه، نقش شریعتی در بازتولید و استخراج فرهنگ راستین اسلام و نقدهایش بر قرائت سنتی از دین بیان شده، همچنین در فصل پایانی این بخش نیز نظریه «امت و امامت»، یکی از چالش برانگیزترین افکار شریعتی و نظرات مخالفان و موافقان او در این زمینه بازگو شده نگارنده تلاش نموده با رویکرد انتقادی و تحلیلی، موضوع فوق را در این پژوهش بررسی نماید. هم چنین اصول نهضت پیروز و آفت های انقلاب از دیدگاه شریعتی بررسی گردیده است.

در فصل چهارم (شریعتی و روحانیت) ابتدا سابقه آشنایی و ارتباط شریعتی با روحانیان در محیط خانوادگی، روابط سیاسی - اجتماعی با آنها بازگو شده و دیدگاه وی درباره روحانیان شیعه و تفکیک هایش در این باره، تلقی او از روحانیت سنتی و نوگرا بیان شده است. سپس دیدگاه شریعتی درباره روحانیت، انتقادهای او در سخنرانی ها و آثارش بر روحانیت استخراج و پس از آن اشتراکات فکری او با روحانیت و دفاعیاتش در برابر نقدها و اعتراضات روحانیون به گفته های شریعتی، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. رابطه شریعتی با مراجع تقلید و واکنش این دسته از روحانیون در برابر عمل و اندیشه شریعتی از مباحث دیگر این بخش است.

در فصل پنجم (شریعتی و روحانیان نواندیش) به بررسی تفصیلی تعامل و تقابل شریعتی با نواندیشان روحانی پرداخته و پیامد افکار شریعتی و به واکنش های روحانیون اعم از سنتی و نوگرا، قشر ممتازه و لایه های میانی و سطوح پایین تر روحانیت پرداخته شده، تعامل و تقابل شریعتی با روحانیونی مانند آیت الله میلانی، امام خمینی، آیت الله مطهری، آیت الله خامنه ای، آیت الله بهشتی، آیت الله مصباح، آیت الله طالقانی، امام موسی صدر و آیت الله منتظری و ... تجزیه و تحلیل و مناسبات متقابل، هم اندیشی یا تشابهات فکری آنها بررسی گردیده است.

در قسمت نتیجه گیری نیز به جمع بندی نظرات و دیدگاه های مختلف در مباحث مطرح شده پرداخته و با عنایت به مطالبی که در متن تحقیق بیان شده و در رابطه با دیدگاه های شریعتی در این موارد، سعی شده تا به نتیجه گیری منطقی و مستدل دست یابد.

بیان روش تحقیق و شیوه گردآوری داده ها

روش گردآوری داده ها در این تحقیق بصورت کتابخانه ای، اسنادی و میدانی است. نگارنده می کوشد ضمن استفاده از منابع کتابخانه ای و به ویژه تالیفات و آثار شریعتی و همچنین بهره گیری از اسناد و مدارک موجود آرشیوی و نیز مصاحبه با صاحب نظران نگاهی تازه به موضوع بیافکند. روش تجزیه و تحلیل داده ها به شیوه توصیفی - تحلیلی خواهد بود.

قلمرو پژوهش : (زمانی، مکانی، موضوعی)

این پژوهش از تولد شریعتی در سال ۱۳۱۲ تا مرگ وی را در بر می گیرد اما با توجه به انعکاس اندیشه های شریعتی به دوران پس از مرگش و با عنایت به اظهار نظرها و موضع گیری روحانیون در برابر افکار او در سال های پس از پیروزی انقلاب محدوده زمانی این تحقیق به ناگزیر اندکی گسترش یافته و حداکثر تا زمان پیروزی انقلاب خواهد بود. قلمرو موضوعی پژوهش مشتمل بر نقش شریعتی در انقلاب و تعامل شریعتی با روحانیت در مقطع مزبور است .